

УДК 639

Пасічний М. Д.

доктор економічних наук, професор

Обухов Р. О.

здобувач вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Фінансова спроможність є критично важливою для територіальних громад (далі ТГ) у контексті виконання своїх повноважень. Їх перелік чітко закріплений у Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативних актах. Європейська хартія місцевого самоврядування, яку Україна ратифікувала у 1997 р., вказує потребу забезпечення фінансової спроможності органів місцевої влади для виконання їхніх повноважень. Основою положенням елементом забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування (далі ОМС) виступають місцеві податки і збори, розмір яких згадані інституції мають права і повноваження встановлювати (згідно Податкового кодексу). Загалом питання наповнення бюджетів ТГ, посилення їх спроможності, є актуальними і затребуваними для владних інституцій та експертного середовища.

Важливим є аналіз питомої ваги місцевих податків і зборів у загальних податкових надходженнях (включно з ЄСВ) та ВВП. Згадані показники ілюструють обсяг повноважень ОМС у сфері оподаткування. Адже ОМС мають повноваження встановлювати ставки для ФОП I II груп платників та податку на майно (далі ПнМ) і здійснювати регулювання бази оподаткування ПнМ (за виключенням транспортного податку). Сучасна податкова політика має виступати комплексним механізмом стимулювання економічної активності територіальних громад. Встановлюючи ставки податків та певні фіскальні пільги й виключення органи місцевої влади можуть ефективніше залучати інвесторів, ревіталізувати малий та середній бізнес, коригувати пропорції на ринку праці, сприяючи розвитку економічного потенціалу території. Крім того, перерозподіляючи доходи у межах громади, податкова політика створює пререквізити для забезпечення соціальної підтримки вразливих верств населення через фінансування цільових програм і соціальних проєктів, що сприяє соціальній справедливості та стабільності [2].

Протягом останніх п'ять років зафіксовано певне зниження частки надходжень МПЗ у ВВП та податкових надходженнях. За умов повномасштабного вторгнення показник співвідношення МПЗ до ВВП залишався практично незмінним, що свідчить про те що ця група податків є стійкою фіскальною базою для бюджетів ТГ. У загальній структурі надходжень зниження частки МПЗ є більш відчутним, якщо у 2021 р. цей показник склав 4,99%, то у 2024 р. – 4,57%. Це пов'язано з тим, що влада з середини 2023 р. змінила вектор податкової політики на компенсаторний. Скасовувались податкові преференції, надані на початку повномасштабного вторгнення, здійснюється поетапне підвищення акцизного податку на пальне та тютюнові вироби до мінімального рівня держав-членів ЄС, зросла ставка податку на прибуток для банків до 50%, підвищено ставку військового збору та розширено базу його оподаткування для платників єдиного податку тощо.

Найбільше надходжень МПЗ надходить у бюджет м. Києва, середнє значення частки столиці у загальних надходженнях МПЗ по Україні за період 2022–2024 рр. складає 19,2%, водночас варто відзначити спадну тенденцію цього показника з 20,0% у 2022 р. до 18,7% у 2024 р. У топ-5 регіонів країни за надходженнями МПЗ входять зведені бюджети Дніпропетровської обл. – 12,3%, Одеської обл. – 7,5%, Львівської обл. – 7,4%, Київської обл. – 6,5%. Сумарно у бюджет столиці та бюджети ТГ, розташованих у цих областях надходило 52,9% від загального обсягу надходжень МПЗ.

ПнМ забезпечує бюджети ТГ доволі стійким обсягом власних надходжень, які не дивлячись на виклики повномасштабного вторгнення подовжують зростати. Динаміка надходжень ПнМ протягом в розрізі структури за 2020–2024 рр. відображена на рис. 4.

У березні 2022 р. парламент надав податкові пільги щодо сплати ПнМ. Законом України від 15.03.2022 №2120-ІХ були встановлені пільги щодо сплати земельного податку, орендної плати, податку на житлову та нежитлову нерухомість тощо. Законом від 11.04.2023 №3050-ІХ було уточнено положення та норми щодо застосування таких пільг. Звертає на себе увагу той факт, що обсяг надходжень ПнМ до бюджетів ТГ у воєнний 2023 р. вже перевищив довоєнний 2021 р. А у 2024 р. досяг своїх максимальних значень та становив 50,24 млрд грн, при чому тенденція до зростання обсягу цього податку продовжується. Зазначене свідчить про стійкість надходжень майнового податку, незважаючи на суспільно-економічні умови. Фіскальний потенціал ПнМ повністю не розкритий та має суттєві резерви, у тому числі за рахунок покращення якісного рівня його адміністрування.

Стійку позитивну динаміку надходжень (за виключенням 2022 р. – першого року повномасштабного вторгнення) демонструє податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. За період 2020–2024 рр. обсяг його надходжень збільшився удвічі. Слід зазначити, що станом на 2024 рік близько 75% надходжень від сплати ПнМ забезпечують платники п'яти регіонів України, зокрема м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Львівська, Одеська області, на території яких мешкає 50% усіх платників фізичних осіб ПнМ.

Надходження плати за землю у 2024 р. порівняно з 2021 р. збільшились на 4 млрд грн., крім того у 2024 р. надходження плати за землю зросли на 9,7 млрд грн порівняно з 2022 р. Зазначене свідчить про відновлення після шокової ситуації першого року повномасштабних військових дій.

В розрізі структури ПнМ найвищу фіскальну значимість має плата за землю, середнє значення її частки за період 2020–2024 рр. складає 80,6%, у 2024 р. – 78,3%. Відповідні показники для податку на нерухомість, відмінного від земельної ділянки становлять 18,9% та 21,3%, транспортного податку – 0,5% та 0,4%.

Питома вага податку на житлову нерухомість після падіння у 2022 р. до 1,7% у 2023 р. зросла до 2,9%, а у 2024 р. – 4,1%. Значною мірою це пов'язано з наповненням зі звіркою баз даних державних реєстрів (ДРАЦС, ДПРП, ЄДРР, ЄДРС) з даними ДРФО Державною податковою службою (далі ДПС), яка доволі активно здійснювалась у 2023 та 2024 рр.

Модернізовано інформаційно-комунікаційну систему «Податковий блок» у частині адміністрування податку на майно. Так, кількість платників податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки фізичних осіб за даними ДПС налічувалось станом на 01.01.2023 р. 867,7 тис. осіб, на 01.01.2024 р. – 1369 тис. осіб, на 01.01.2025 р. – 2710,2 тис. осіб. Без істотної зміни умов оподаткування, тобто величини ставок податку на нерухоме майно для фізичних осіб, а лише завдяки приросту платників та бази оподаткування у 2024 р. місцеві бюджети отримали додаткові податкові надходження в сумі близько 1,5 млрд грн. Разом з оновленням даних щодо юридичних осіб та актуалізацією нормативної грошової оцінки землі обсяг додаткових податкових надходжень до місцевих бюджетів від податку на майно за цей період перевищив 6 млрд грн.

Важливо й надалі впроваджувати цифрових технології у систему адміністрування податків. Використання цифрових продуктів спрямовано на спрощення процедур сплати податків для платників, що відповідає принципу зручності; автоматичного здійснення комплексного аналізу значних обсягів податкової інформації; оптимізації каналів і способів взаємодії між податковими органами та платниками податків. Успішний досвід реалізації програм цифровізації оподаткування нерухомого майна в країнах ЄС сприяв удосконаленню процесів ідентифікації об'єктів нерухомості, їхньої подальшої реєстрації та формування податкових зобов'язань [3]. Завдяки реалізованим заходам вдалося збільшити обсяги податкових надходжень до бюджетів муніципалітетів. Податкові служби в автоматичному режимі отримують інформацію з державних реєстрів речових прав на майно за допомогою функціонування цифрової екосистеми оподаткування. Діджиталізація надає опцію

виставляти податкові повідомлення платнику за допомогою персональних податкових кабінетів, що значно економить час та подальші витрати. До того ж це спрощує процедури звірки правильності нарахування податку самим платником. Крім того, цифрові продукти та технології надають змогу адміністраторам податку на нерухоме майно здійснити діагностику цільового використання об'єктів нерухомості та їх технічного стану.

У країнах ЄС застосовується практика долучення ОМС до адміністрування місцевих податків, що надає їм обмежений доступ до фіскальних кадастрів. Часткові повноваження у сфері адміністрування місцевих податків надані ОМС у Польщі та країнах Балтії. Серед переваг залучення місцевих інституцій до процесів адміністрування податку на майно належить: вищий рівень мотивації у акумуляції податкових надходжень до бюджету територіальної громади; краща обізнаність про мешканців територіальної громади, які є платниками податків; вищий рівень фінансової підзвітності мешканцям територіальної громади; підвищення ефективності управління місцевим бюджетом [1].

Пріоритетом державної політики має бути створення оптимальної кількості громад, наділених достатнім фінансовим потенціалом і ресурсом для забезпечення стійкого зростання добробуту їх мешканців. Важливо, щоб реалізація бюджетно-податкової політики була спрямована на зниження соціально-економічних диспропорцій територій. Послідовна і виважена політика у сфері міжбюджетних відносин має забезпечувати надання суспільних послуг населенню на рівні, визначеному державними стандартами.

Література:

1. Обухов, Р. Фінансова спроможність територіальних громад у державах-членах ЄС. *Економіка та суспільство*, 2025. № 75. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-13>
2. Borge, L. E., & Hopland, A. O. (2023). Fiscal and political determinants of local government maintenance. *Building Research & Information*. 51(8), 937-948.
3. Prammer, D. (2020). Immovable property: where, why and how should it be taxed? A review of the literature and its implementation in Europe. *Public Sector Economics*, 44(4), 483-504.